

BEZDOMOVECTVÍ JAKO INDIKÁTOR PLÁNOVÁNÍ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

HOMELESSNESS AS AN INDICATOR OF REGIONAL DEVELOPMENT PLANNING

Jan Mandys, Helena Zášková, Miloš Sládek, Josef Duplinský

***Abstract:** The text presents analysis of the census of homeless and it discusses other experiments to bring an overview of the number of this people and information of their problems. It is looking for answers on the questions to what specifically can this census and information about homeless of regional management serve and how to effectively use this data for improving a situation of people affected by social exclusion and whether such attempts have a factual meaning. The text discusses the possibility of a theoretical concept of homelessness as an important indicator about the state of human society which can be used for planning of social policy. The text is based on the theoretical definition of the concept of social exclusion and poverty. It is necessary to proceed in the data collection among the homeless in accordance with ethical principles of research and it is also necessary to interpreted data as well.*

***Keywords:** Homelessness, Census, Social Politic Planning, Indicator, Research.*

Úvod

Bezdomovectví představuje problém, který v sobě zahrnuje problematiku nejenom sociální (společenskou), ale promítá se do oblasti ekonomie a regionálního rozvoje. V našich podmínkách můžeme tento jev považovat za relativně nový, neboť před rokem 1989 byl oficiálně popisován velmi výjimečně.

Ekonomickou dimenzi sledované oblasti můžeme vnímat zejména prostřednictvím konceptu chudoby. Chudoba velmi zásadně omezuje individuální svobodu člověka. Zde pak vzniká rozpor, neboť člověk nemůže naplňovat svou představu dobrého života (Ringens, 2005). Chudoba má vliv (Mareš, 2000) na úpadek lidských schopností, je doprovázena demoralizací beznadějí, apatií a zoufalstvím. S pojmem chudoba se pak pojí pojem sociální exkluze. Sociální exkluze znamená stav (současně je dynamickým procesem), který brání člověku participovat na ekonomických, politických, kulturních či sociálních systémech, které determinují sociální integritu jedince ve společnosti (Sheppard, 2006). Podle (Pechová, 2006) může být sociálním vyloučením, v kterékoliv fázi života, postižen každý člověk bez rozdílu jeho sociálního statusu. To však neznamená (Mareš, 2000), že všichni chudí musí prožívat sociální vyloučení a zároveň ani všichni vyloučení nemusejí být chudými. Chudoba a sociální exkluze znamená pro každého jedince něco jiného. Chudoba také pravděpodobně nemusí být ani nutnou, ani postačující podmínkou sociální exkluze. Proto je nutné oba pojmy nezaměňovat.

Dimenze regionálního rozvoje se do problému promítá tím, že veřejná správa má povinnost usilovat o to, aby region (oblast), kterou spravuje, byl neustále v rovnováze, tzn., aby představoval místo, kde se občanům dobře žije a kde mohou uspokojovat

všechny své potřeby. Vedle nástrojů standartní rozhodovací politiky může regionální management využít pro své rozhodovací procesy (plánování sociální politiky) dvě v podstatě stejné metody, střednědobé nebo komunitní plánování sociálních služeb. Zákon číslo 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů povinnost plánovat ukládá krajům. V případě obcí se jedná pouze o doporučení plány vytvářet.

Počet bezdomovců na určitém území může celkem reálně indikovat stav konkrétní společnosti. Výskyt této subkultury totiž neznamená, že danou oblast musíme nutně považovat za ekonomicky neprogresivní (chudou), ale naopak, daná oblast může představovat místo, kde bezdomovci snáze získávají prostředky pro přežití a jedná se o oblast s nízkou mírou nezaměstnanosti a vysokou mírou životní úrovně.

Aby bylo možné o bezdomovectví jako o indikátoru uvažovat, je nutné mít dostatečnou datovou základnu o této skupině osob. Zásadní informace o této skupině sociálně vyloučených osob mohou přinést výsledky "Sčítání lidu, domů a bytů". To potvrzuje i místopředseda Českého statistického úřadu Stanislav Drápal, který uvádí jako základní cíle sčítání bezdomovců 2011 (Válková, 2010):

- Naplnění zákonné povinnosti (dosud se bezdomovci nesčítali).
- Zjištění počtu bezdomovců.
- Zjištění struktury bezdomovců.
- Zjištění dat pro plánování sociálních služeb.

Příspěvek si klade za cíl nastítnit možnosti, jakým způsobem lze definovat teoretický koncept indikátoru bezdomovectví, jež může sloužit, jako jeden z ukazatelů při regionálním plánování sociální politiky. Významný podkladový materiál pro stanovení tohoto indikátoru můžeme hledat v pokusech sčítat bezdomovce. Sčítání je v textu představeno jako významná metoda, prostřednictvím níž je možné získat celou řadu informací o sledované skupině.

1 Formulace problematiky

1.1 Definice bezdomovectví

Za základní problém, který limituje teoretické úvahy o možnosti využít bezdomovectví jako ukazatel stavu společnosti v regionu, můžeme považovat dilemata, která se váží k odborné diskuzi nad pojem bezdomovec.

Definice pojmu bezdomovectví přináší řadu pohledů. Zavádějící jsou samotné pojmy domov a přístřeší. Obě tyto kategorie mohou být chápány rozličným způsobem. Azylový dům, noclehárna či squat může být jeho obyvatelem považován za domov. Stejně mohou být tyto kategorie považovány pouze za místo, kde je osoba skryta před povětrnostními vlivy (přístřeší) a nemusí vůbec poskytovat pocit domova. V českých podmínkách hovoříme o osobách bez domova či bez přístřeší bez konkrétní specifikace. Rozhodnutí o užití je ovlivněno zejména subjektivním vnímáním pojmu. Oproti tomu zahraniční literatura (např. Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2004) chápe absenci střechy nad hlavou v nejužším smyslu. Bezdomovectví v tomto kontextu znamená takovou sociální situaci lidí, kdy jsou za bezdomovce považovány všechny

osoby bez přístřeší a to konkrétně bez rozdílu typu (patří sem například lidé spící na ulici, oběti živelných pohrom, ale i migranti). Pojem domov je má podle tohoto konceptu širší význam.

Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci (dále jen FEANTSA) vytvořila následující definici: „Bezdomovství znamená nedostatek vlastního trvalého a přiměřeného obydlí. Bezdomovci jsou lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní trvalé a přiměřené obydlí nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo kvůli jiným sociálním bariérám“ (Obadalová, 2003). Nicméně FEANTSA dále uvádí dále konkrétnější kategorizaci bezdomovců, která je jednoznačná pro určení jednotlivých typů bezdomovectví dle jejich situace bydlení – typologie ETHOS (Detailní popis všech kategorií typologie upravený na podmínky naší republiky je možno nalézt v (Hradecký, i. a kol., 2007). FEANTSA bezdomovce dělí do těchto kategorií (Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci, 2003):

- **Bez přístřeší (bez jakéhokoliv přístřeší, spící venku):**

Pro zajištění optimálních dat o tomto typu bezdomovců pro potřeby definice indikátoru musíme detailně znát místní terén, místa výskytu cílové skupiny (i ta skrytá). Sběr dat s sebou přináší zvýšené riziko v podobě např. napadení, ohrožení přenosem nemocí apod. Na druhé straně tato skupina je lehce rozpoznatelná, což usnadňuje zařazení těchto osob do kategorie bezdomovce.

- **Bez bytu (s přechodným místem pro spaní, v nějaké instituci nebo útulku/azylovém domě pro bezdomovce):**

Stejně jako předchozí skupina i osoby spadající do této kategorie lze bez větších obtíží zařadit do kategorie bezdomovce. Ve většině případů se jedná o uživatele sociálních služeb, které se na pomoc těmto lidem orientují. V tomto prostředí lze data o cílové skupině sbírat relativně nejjednodušeji.

- **Bydlení v nejistém bydlení (ohrožení několika druhy exkluze vzhledem k nejistému podnájmu, soudnímu vystěhování, domácímu násilí):**

Nejobtížněji určitelná kategorie z důvodu praktické nemožnosti získat o těchto osobách relevantní data, která by nebyla v úrovni spekulací. Předpokladem pro jejich zjišťování by byla kvalitní sociální síť a vhodná legislativa upravující možnost nakládat s tímto druhem informací o osobách a jejich životní situaci nad rámec spolupráce pomáhajících institucí při řešení konkrétního problému.

- **Bydlení v nevyhovujícím bydlení (v karavanech, v nelegálních kempch, v nevhodném bydlení, v přeplněném bydlení):**

Problematicky se jeví pojem nevyhovující bydlení, které v sobě nese značnou subjektivní konotaci. Obyvatel squatu nutně nemusí své bydlení považovat za nevyhovující. Ne vždy se také musí jednat o stavbu v havarijním stavu.

Zcela jednoduše lze za bezdomovce označit jakéhokoliv aktivního uživatele sociálních služeb pro tyto osoby bez ohledu na to, zda člověk sociální službu, kde tráví noc a část dne subjektivně za domov považuje. Případně za bezdomovce můžeme považovat člověka, který sociální služby v minulosti alespoň jednou využil, v subkultuře bezdomovců se pohybuje a kvalifikovaný sociální pracovník dokáže odhadnout, zda disponuje obydlím v takovém smyslu, jak domov (místa, kde dochází k uspokojování jejich emočních potřeb), či střechu nad hlavou (úkryt před

povětrnostními vlivy) chápe většinová společnost. Specifickou skupinu tvoří uživatelé služeb domů na půli cesty.

1.2 Sčítání bezdomovců v České republice

Neexistence odborně i společensky přijímané definice bezdomovectví znamená zásadní problém při pokusech osoby bez domova sčítat. Asi nejvíce se zmiňovaný problém objevil při loňském Sčítání lidu domů a bytů, kdy bylo třeba nalézt definici bezdomovectví pro dané účely. V našich podmínkách byli do sčítání zahrnuti lidé, kteří se v rozhodný okamžik vyskytovali v azylových domech, domech na půli cesty, noclehárnách, nízkoprahových denních centrech (Český statistický úřad, 2011a). To je velmi zjednodušující pohled. Z žádných dostupných zdrojů není zřejmé, proč nejsou zahrnuti bezdomovci využívající terénní sociální služby. Jediným dohledatelným údajem je to, že dle kvalifikovaného odhadu 80 % bezdomovců, kteří nejsou evidováni prostřednictvím pobytových sociálních služeb, vyhledává pomoc nízkoprahových denních center (Havlíčková, 2012) Podobně doposud není nikde prezentováno, zda sčítání mělo zahrnout i další kategorie osob bez domova (v nejistém, v nevyhovujícím bydlení). Můžeme předpokládat, že kategorie nejisté a nevyhovující bydlení budou sčítány jako běžná populace, neboť se přeci jen jedná často o obydlí nějakým způsobem evidovaná a lze tedy usuzovat, že je navštíví „běžný“ sčítací komisař. Bohužel tento postup pak zkreslí výpovědní hodnotu o bezdomovecké populaci. Zde se můžeme kriticky domnívat, že v tomto případě selhává hlavní spolupracující instituce (Sdružení azylových domů), která nevěnovala definici bezdomovectví pro potřeby národního sčítání náležitou pozornost (informační i faktickou). Celý postup je pak tedy v rozporu s tím, že do sčítání jsou zahrnuti a podléhají mu:

- „Každá fyzická osoba, která má v rozhodný okamžik trvalý pobyt nebo povolený přechodný pobyt na území České republiky, tedy včetně dětí.
- Každá další fyzická osoba, která je na území České republiky v rozhodný okamžik přítomna, a nemá zde trvalý nebo povolený přechodný pobyt.
- Každý dům, i neobydlený.
- Každý byt, i neobydlený“ (Český statistický úřad, 2011b).

Jako tazatelé byli využiti pracovníci sociálních služeb, kteří se musí řídit jednak etickým kodexem a jednak legislativou týkající se sociálních služeb, která je v rozporu s tím, co vyžaduje povinnost občanů sčítat se (právní postih v případě, že se osoba odmítne sčítat). Legislativa neřeší to, že někteří lidé v důsledku své sociální situace jsou prakticky z možnosti nechat se sečíst, vyloučení. Tento postup pak nemusí přinést očekávaný výsledek a výsledná data nemusí reflektovat skutečný stav.

Na našem území dochází k občasným pokusům sčítat osoby bez domova posledních necelých deset let. Za nejznámější analýzy počtu bezdomovců můžeme považovat výstupy z Prahy a Brna, případně Plzně. Tyto sčítací analýzy (Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci, 2012, Hežová, Loukotka, Ptáček, Sejbal, Stanoev, 2012; Ringen, 2005) vycházejí při volbě cílové skupiny vesměs z definice ETHOS. Ve všech případech se postupovalo podle podobné ne však dle jednotné metodologie a sčítání se účastnili dobrovolníci spolu s pracovníky nestátních neziskových organizací nebo s pracovníky zainteresovaných magistrátů.

Nejednotnost metodologického postupu sčítání pak můžeme spolu s dilematy určení, kdo bezdomovec je, a kdo není považovat za základní problémy, které omezují sběr dat a jejich využití pro regionální rozvoj.

1.3 Bezdomovectví jako indikátor regionálního rozvoje

Můžeme konstatovat, že data ze sčítání bezdomovců v roce 2011 mohou sloužit jako důležité podklady pro stát a plánování sociálních služeb v celé České republice. Prostřednictvím sčítání se totiž poprvé podaří zjistit strukturu např. generovou, vzdělanostní, věkovou této skupiny obyvatelstva (Český statistický úřad, 2011b) a i na dalších územích, než jsou města typu Praha, Brno apod.

Vzhledem k faktu, že bezdomovectví v sobě zahrnuje informace o chudobě a sociální exkluzi, můžeme ho do jisté míry považovat za ukazatel stavu společnosti. Význam spočívá v tom, že vypovídá o počtu nemalé části osob, která je postižena sociálním vyloučením a žije ve faktické příjmové chudobě. Zároveň bezdomovectví jako indikátor doplňuje ukazatele kriminality a vypovídá o stavu mnoha dalších sociálních faktorů např. zaměstnanost, rodinné vztahy apod.).

Za konkrétní indikátor regionálního plánování se jeví jako nejvhodnější kategorii použít „počet bezdomovců“. Přesto, že se jedná o velmi obecný ukazatel, přináší nám značnou vypovídající hodnotu. Bezdomovectví jako multidimenzionální problém je jevem velmi dobře popsáním (jak z pohledů jeho determinant, tak z pohledu jeho důsledků na lidský život). Indikovat jednotlivé determinanty bezdomovectví či dopady na život jedince nelze prakticky kategorizovat, neboť se jedná o velmi individuální fenomény, které se vyskytují v různých kombinacích

Počet bezdomovců tak v sobě konkrétně zahrnuje mnoho informací o stavu společnosti např.: bytová problematika, kriminalita, výskyt závislostí, stav (kvalita) partnerských vztahů, zdraví, nezaměstnanost, prostorová mobilita obyvatelstva a mnoho dalších

Jako zásadní problém se jeví množství a druh dat, které regionální management potřebuje sbírat pro tvorbu lokálních strategií (komunitních plánů), tak aby byla jejich vypovídající hodnota co nejužitečnější s požadavkem na minimalizaci finančních nákladů na jejich sběr. Můžeme se tedy domnívat, že ačkoliv se indikátor počtu bezdomovců může jevit jako užitečný, bude v praxi upřednostňována analýza potřeb občanů, sociodemografická analýza či zjišťování efektivity poskytovatelů sociálních služeb. Pro podporu předloženého argumentu stačí pročíst náhodně vybrané komunitní či střednědobé plány a prohlédnout datovou základnu, o kterou se tyto strategie opírají. Zajímavý přístup analýzy dat prostřednictvím využití moderních metod data-miningu můžeme nalézt v (Křupka, Kašparová, Jirava, 2012).

1.4 Etika studií realizovaných na osobách bez domova

Problém bezdomovectví znamená ve výzkumné praxi setkání s osobou, která prožívá značně rozdílnou situaci než běžný člověk. Velmi zjednodušeně můžeme říci, že se výzkumník (tazatel) zkoumá člověka s celou řadou sociálních handicapů. Lidé bez domova vedle toho, že žijí v neustálém stresu, jsou často terčem negativního vnímání většinové společnosti. Společnost obvykle svůj názor na bezdomovce

paušalizuje bez znalosti faktů (determinantů bezdomovectví) o konkrétním člověku. Je proto nezbytné při analýze diskutovaného jevu postupovat citlivě a ohleduplně.

Etické aspekty zkoumání nejsou v metodologických publikacích, zejména v těch staršího data, běžným tématem. I když se můžeme setkat s rozdílnými koncepty a hledisky lze etické otázky rozdělit do dvou základních oblastí. První se týká výzkumné práce, jako jedné z podob práce vědecké a druhá oblast zahrnuje etické zásady práce s účastníky výzkumu. To je důležité a citlivé specifikum právě u výzkumů sociálních.

Základní etické zásady práce s účastníky výzkumu (Reichel, 2009):

- Osoba nesmí být zkoumána, pokud o tom neví nebo s tím nesouhlasí, tzv. poučený souhlas.
- Výzkumník nesmí ztrácet nezaujatý a citlivý náhled, promýšlení případných důsledků každého experimentu.
- Výzkumník nesmí přeceňovat, stejně jako překračovat své kompetence.
- Výzkumník nesmí své role zneužít k jiným, neprofesionálním účelům.
- Výzkumník musí být nezávislý, jeho úkolem není hájit zájmy zadavatele, klientů sponzorů apod.
- Jsou-li výsledky výzkumu týmovou prací, nesmí to výzkumník opomenout deklarovat.
- Osobní nebo jakékoli jiné citlivé informace získané během zkoumání je výzkumník povinen chránit a zajistit proti zneužití.
- Výzkumník vstupuje do terénu legálním způsobem.
- O dodržování určitých etických pravidel při své práci musejí být poučeni i členové širšího výzkumného týmu.
- Při řešení specifických výzkumných témat je nutné připravit terénní šetření tak, aby výzkumník nebyl ohrožen.

Nejedná se o taxativní vymezení všech možných variant. Vždy bude nutné posuzovat konkrétní situaci (výzkum) individuálně. Nicméně uvedená pravidla jsou dostačující pro základní orientaci.

2 Řešení problému

Celý problém indikátoru bezdomovectví musí být řešen ve dvou rovinách. První rovina znamená precizní definice bezdomovectví pro sběr dat na úrovni, jež by umožnila využití definice univerzálně a jednotná sčítací metodologie na národní úrovni. Druhou rovinu představuje faktické využití informací o bezdomovectví pro rozvoj sociální politiky na regionální úrovni. V tomto případě se tedy jedná konkrétně o politický zájem řešit danou problematiku, která z hlediska vnímání veřejnosti není populární.

2.1 Konceptuální východiska řešeného problému

Přesná definice bezdomovectví představuje hlavní krok při analýze celého problému, bez ohledu na jakou jeho část je výzkum orientován či zda se jedná o definici pro potřeby sčítání cílové skupiny. V tomto případě, můžeme konstatovat, že

definice ETHOS je dostatečná a výstižná. Je však nutné pracovat s omezeními, které předložená definice přináší (podrobně viz text v kapitole 2.1). Prakticky podobně, ale stručněji bývá pro potřeby sčítání bezdomovců využívaná následující definice (Australian bureau of statistics, 2012]:

- **Absolutní bezdomovec:** lidé bez tradičního ubytování (žijící na ulicích, v opuštěných budovách, improvizovaných obydlích, v parcích apod.).
- **Relativní bezdomovec:** lidé, kteří přebývají v ubytovnách, lidí, kteří používají podporovaného bydlení a jiné podobné služby, nouzové ubytování, nebo lidé bez zajištění ubytování, kteří dočasně pobývají s přáteli nebo příbuznými v soukromých obydlích.

Metodologie využívaná při sčítání v zahraničí se nijak zásadně neliší od sčítání v našich podmínkách. Nejvíce diskutovaným problémem je určení kategorií, kdo bezdomovec je a kdo již ne (The Washington post, 2012, U. S. Census Bureau, 2012). Inspiraci pro naše podmínky můžeme hledat v zahraniční literatuře, neboť zejména v anglosaských zemích je sčítání bezdomovců věnována pravidelná a systematická pozornost mnoho let. Zde je nutné konstatovat, že sčítání bezdomovců nesleduje pouze jejich počet, ale slouží jako zdroj dalších dat.

Například v Bostonu dochází k pravidelnému sčítání osob bez domova již od roku 1989 (City of boston, 2012). Quirk (2008) v rámci bostonského sčítání definuje cílovou skupinu prakticky stejně, jako je definována dle ETHOS. Zvláštní kategorii představují váleční veteráni. Tato skupina je v západní literatuře vnímána velmi intenzivně. Sčítání je realizováno za pomoci dobrovolníků, kteří mají sledované území rozdělené do menších celků. V tom se sčítání nijak neliší od postupů u nás. Mnohem zásadnější je, že vedle samotného počtu bývají zjišťovány podrobné charakteristiky bezdomovců.

U osob, které přespávají venku je sledováno pohlaví, odhad nebo ústní potvrzení zda se jedná o člověka do 25 let věku nebo ve věku nad 55 let, status veterána a velká pozornost je věnována identifikaci osloveného člověka (zjištění, zda se za bezdomovce považuje. U osob využívajících sociální a zdravotní služby je sledováno: pohlaví, zda se jedná o samotného bezdomovce či celou rodinu, která žije na ulici, informace o věku (zda je to dospělá osoba či dítě). Průzkum slouží představitelům města při posuzování potřeb a překážek, kterým bezdomovci čelí. Analýza se opírá o demografický vývoj regionu.

V představeném metodologickém postupu můžeme nalézt důležité momenty pro potřeby stanovení indikátoru bezdomovectví (viz kapitola diskuze).

2.2 Etická doporučení pro realizaci výzkumu na prezentované skupině osob

Schopnost výzkumníka realizovat výzkum eticky korektně se dostává ke slovu právě v souvislosti s etikou v praxi. Za tuto schopnost považujeme úsilí výzkumníka zabývat se etickým rozměrem praktického výzkumu, jeho schopnost všimnout si etických dimenzí a také schopnost etické otázky promýšlet a adekvátně na ně reagovat. Výzkum mezi bezdomovci se neodehrává pouze v prostorách sociálních služeb, ale také v místech jejich přirozeného výskytu (squaty, veřejná prostranství apod.). To klade zvýšené nároky na koncentraci výzkumníka (tazatele) a komunikační

dovednosti. Zároveň je třeba dbát na kvalitu záznamu a reflektovat situaci při použití záznamových zařízení. Výzkumník musí mít na paměti, že citlivost jeho přístupu rozhoduje o kvalitě získaných dat a motivovanosti cílové skupiny zapojit se do výzkumu.

Etika nemůže pokrývat a ovlivňovat veškeré stránky výzkumné praxe, má významnou úlohu v tom, že nás nutí brát v úvahu a promýšlet hlavní zásady, které výzkumu zajišťují etickou integritu a poctivost. Mezi nejdůležitější etická doporučení pro realizaci výzkumu v dané oblasti patří:

- **Aplikovat reflexivitu ve výzkumu**, uvažovat ještě před započítím vlastního výzkumu o tom, co by mohlo vstup výzkumníka do zkoumaného prostředí pro jeho aktéry znamenat, mít dovednost přiměřené reakce.
- **Rozpoznat eticky důležité okamžiky**, pěstovat cit vůči tomu, čemu říkáme eticky významné okamžiky se všemi jejich jedinečnostmi a zvláštnostmi.
- **Rozvíjet prostředky pro zvládání a řešení etických záležitostí** (dilemat), které se budou v různém rozsahu v průběhu výzkumu objevovat.

Reflexivita má úzký vztah k etice výzkumné praxe a přichází ke slovu právě v terénu. Využívat reflexivní postupy znamená nepřetržitě kriticky pátrat a interpretovat, nejen co se týče výzkumných metod a dat, ale také výzkumníka, ostatních účastníků a širších souvislostí (Guillemin, Gillam, 2004).

3 Diskuze

Přestože na našem území proběhlo několik metodicky ukotvených pokusů (ne však jednotných) sčítání osob bez domova, jeví se jako vhodné využití poznatků, které přinášejí příklady sčítání v zahraničí. Zatímco u nás se jedná spíše o nahodilou aktivitu, která není zatím realizována pravidelně, přináší zahraniční zdroje informace, které jsou výsledkem mnohem důslednějšího a pravidelnějšího zkoumání, než je tomu v našich podmínkách.

Vzhledem k tomu, že je velmi obtížné určit kategorie bezdomovectví nejisté a nevyhovující bydlení (dle typologie ETHOS), doporučujeme doplnit případný výzkum o otázku, zda se oslovená osoba za bezdomovce považuje či nikoliv. V závislosti na možnostech výzkumu dále doporučujeme doplňkovou otázku, která by zjišťovala zdůvodnění odpovědi, ano, jsem bezdomovec, ne nejsem bezdomovec. Subjektivní hodnocení respondenta tak může přinést významné informace o vnímání problému respondentem nebo případné korekce výzkumníkova postupu, kdy se domníval, že oslovil osobu bez domova a ona se za ni fakticky nepovažuje.

Zkušenosti z domácích pokusů analyzovat problém bezdomovectví v návaznosti na sčítání lidí bez domova a zkušenosti ze zahraničních postupů při řešení daného problému můžeme využít pro stanovení některých doporučení pro sběr dat v dané oblasti:

- Pravidelnost a sčítání bezdomovců nejenom v oblastech měst typu Praha, Brno apod. (údaje z dalších i menších obcí mohou pomoci částečně predikovat vývoj problému ve velkých městech).
- Pro sčítání využít typologii ETHOS.

- Sada informací o cílové skupině: vyjádření k otázce, zda se osoba cítí být bezdomovcem, věk, pohlaví, vzdělání, doba strávená na ulici nebo v zařízení sociálních služeb, ekonomická aktivita (zdroje získávání finančních prostředků, obživy, případně jejich výše), sdělení, zda a jaké využívá sociální služby (v případě osob mimo instituce). Zde je nutno uvažovat, jak obšírně mají být zjišťovány další informace. Zjišťování by se mělo odvíjet od potřeb, které má veřejná správa pro formulování cílů, jež potřebuje řešit.

Jednorázový sběr dat mezi bezdomovci nemůže napomoci účinně stanovovat dlouhodobé strategie sociální politiky. Aby mohl indikátor sloužit svému účelu, je nutné mít jeho obsah naplněn aktuálními informacemi, a to znamená nastavit pravidelnost sběru dat. Výše uvedená sada informací o cílové skupině přináší pouze vstupní, základní informace. Pro naplnění obsahu indikátoru bezdomovectví tak potřebujeme celou řadu dalších informací, jako např. determinanty bezdomovectví, informace o absolvování výkonu trestu odnětí svobody, o zdraví, závislostech a také o subjektivních pocitech bezdomovců z prožívání jejich nepříznivé situace (problematika zvládnání zátěže, potřeb, hodnotové orientace, dalších osobnostních charakteristikách apod.).

Pouze na základě takových informací pak může veřejná správa v rámci své sociální politiky vytvářet účelná opatření pro osoby bez domova. Je nutno také sledovat kvalitu sociálních programů (úspěšnost sociálního začleňování, porovnávat nabídku sociálních služeb s názory bezdomovců, na to, co skutečně potřebují). V neposlední řadě je nutné problém bezdomovectví v očích většinové společnosti nestigmatizovat.

Závěr

Komunitní či střednědobé plánování sociálních služeb je prakticky jedinou možností, v jejímž rámci je možné indikátor bezdomovectví analyzovat a využít. Veřejná správa musí neustále řešit celou řadu problémů a na tvorbu specifických analýz nedisponuje potřebnými finančními prostředky. Zde je nutné si uvědomit, že tvorba regionální sociální politiky je ovlivněna politickým programem vládnoucích stran a musí obstát v konkurenci mnoha požadavků dalších resortů jako např. kultura, sport, školství, zdravotnictví atd. Problematika bezdomovectví nebývá většinovou společností vnímána jako atraktivní a tudíž není perspektivní ani pro politickou reprezentaci a to bez ohledu na to, že se jedná o vzrůstající problém, jenž se týká stále většího počtu osob.

Bezdomovectví jako indikátor regionálního rozvoje přináší cenné informace o stavu společnosti, míře sociální exkluze, chudoby, ale také o prosperitě regionu nebo o mezilidských vztazích. Základním limitem tohoto indikátoru je fakt, že není systematicky sledován a jeho sledování je zejména technicky a časově náročné. Sčítání bezdomovců v rámci národního sčítání můžeme považovat pouze za částečně využitou šanci získat ucelenější obraz bezdomovecké populace v České republice.

Problému bezdomovectví je nutno věnovat patřičnou pozornost, neboť se v současnosti netýká pouze mužů starších čtyřiceti let, ale stále více se na ulici objevují ženy a mladí bezdomovci. Dalším problémem je pak dopad systému státní sociální podpory a hmotné nouze na budoucnost celé řady lidí bez domova osob, kteří

budou bez nároku na získání starobního důchodu obtížně umístitelní v systému sociálních služeb, které musí neustále vyrovnávat tlak potřeb svých uživatelů v kontextu dotační politiky státu, krajů a obcí.

Reference

AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS. *2006 Census: Homeless People*. [online]. 2012, [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: <<http://www.abs.gov.au/websitedbs/d3310114.nsf/51c9a3d36edfd0dfca256acb00118404/34b1ea06ea93fe8aca25715e0028a3db!OpenDocument>>

CITY OF BOSTON. *Annual Homeless Census*. [online] 2012, [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: <<http://www.bphc.org/programs/esc/homeless-census/Pages/Home.aspx>>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *ČSÚ se pokusí poprvé v historii zmapovat situaci lidí bez domova*. [online] 2011a, [cit. 21. 02. 2012]. Dostupné na: http://www.scitani.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/csu_se_pokusi_poprve_v_historii_zmapovat_situaci_lidi_bez_domova

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Nejčastější dotazy. Budou sčítáni všichni obyvatelé, včetně dětí?* [on-line] 2011b, [cit. 22. 02. 2012]. Dostupné na: <<http://www.scitani.cz/cz/fag/hlasodpoved/84a215625b1f110ac12576d6003795.html>>

FITZPATRICK, S., KEMP, P., KLINKER, S. *Bezdomovství – Přehled výsledků výzkumů z Velké Británie*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004. 96 s. ISBN 1–86134-255–1

EVROPSKÁ FEDERACE NÁRODNÍCH ORGANIZACÍ PRACUJÍCÍCH S BEZDOMOVCI. *ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. [online] [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: <<http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=484>>

GUILLEMIN, M., GILLAM, L. Ethics, Reflexivity, and „Ethically Important Moments“ in Research. In *Qualitative Inquiry*. 10 (2), 2004. 261 – 280 p. ISSN 1077-8004

HAVLÍČKOVÁ, I. Poprvé se budou sčítat i bezdomovci. In *Moravskoslezský deník*. [online] [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: <http://moravskoslezsky.denik.cz/zpravy_region/scitani_bezdomovci_ostava20110305.html>

HEŽOVÁ, M., LOUKOTKA, R., PTÁČEK, L., SEJBAL, J., STANOEVI, M. *Sčítání bezdomovců ve městě Brně*. Brno: Magistrát města Brna, Odbor sociální péče, 2010. 8 s.

HRADECKÝ, I. A KOL. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje; 2007. 54 s. ISBN 978–80-86451–13-8

HRADECKÝ, I., KOSOVÁ, P., MYŠÁKOVÁ, M., OMELKOVÁ, L., SEDLÁČEK, P. *Sčítání bezdomovců Praha 2004, závěrečná zpráva*. Praha: Arcidiecézní charita Praha, Armáda spásy, Městské centrum sociálních služeb a prevence, Naděje, 2004. 27 s.

KŘUPKA, J., KAŠPAROVÁ, M., JIRAVA, P. Modelování kvality života pomocí rozhodovacích stromů. In: *E+M Ekonomie a Management*. Roč. 13, č. 3/2010, ISSN: 1212-3609. S. 130-146.

MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. In *Sociologický časopis*. 2000, r. XXXVI, č. 3, s. 285 – 297.

OBADALOVÁ, M. Problémy bezdomovectví. In *Sociální politika*. 2003, r. 29, č. 1, s. 3 – 4.

PECHOVÁ, O. Diskriminace a její příčiny z pohledu psychologie. In *Antidiskriminační vzdělávání a veřejná zpráva* (Příručka pro zaměstnance veřejné správy). Praha: Multikulturní centrum Praha, o. s.; 2006, s. 8 – 17. ISBN 80-239-7825. X

QUIRK, M. *Homelessness in the City of Boston. Winter 2008 – 2009. Annual Census Report December 15, 2008*. Boston: City of Boston, 2008. 45 pp.

REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6

RINGEN, S. Problém chudoby – několik doporučení k definici a měření. In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2005, Vol. 41, No. 1: 125–139.

SHEPPARD, M. *Social Work and Social Exclusion. The Idea of Practice*. Aldershot: Ashgate, 2006. 281 p. ISBN 978-0-7546-4770-6

THE WASHINGTON POST. *Homeless count a unique challenge for census workers*. [online] 2012, [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/27/AR2010012704731.html>>

TOUŠEK, L. *Sčítání bezdomovců v plzni – přehled základních zjištění*. [online] 2012, [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: <http://zcu.academia.edu/tousek/Papers/409565/Scitani_bezdomovcu_v_Plzni_prehled_zakladnich_zjisteni>

U. S. CENSUS BUREAU. *Population experiencing homelessness*. [online] 2012, [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: <https://ask.census.gov/app/answers/detail/a_id/316/~/population-experiencing-homelessness>

VÁLKOVÁ, H. Statistoci budou poprvé v historii sčítat bezdomovce. [online] 2010, [cit. 20. 02. 2012]. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/statistici-budou-poprve-v-historii-scitat-bezdomovce-pfy-/domaci.aspx?c=A100922_153937_domaci_hv

Zákon číslo 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Kontaktní adresa

Mgr. Jan Mandys, Ph.D.

Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, Ústav správních a sociálních věd
Studentská 84, 532 10 Pardubice, Česká republika

E-mail: jan.mandys@upce.cz

Tel.: +420466036171

Doc. PhDr. Helena Zášková, CSc.

Jihočeská Univerzita v Českých, Zdravotně sociální fakulta, Katedra psychologie a
speciální pedagogiky

J. Boreckého 1167/27, 370 11 České Budějovice, Česká republika

E-mail: zaskodna@centrum.cz

Tel.: +420389037576

Mgr. Miloš Sládek

Sociální služby města Pardubic

Ředitelství

Kpt. Jaroše 726, 531 81 Pardubice 2, Česká republika

E-mail: sladek-socialni@seznam.cz

Tel.: +420 466 614 229, +420 721 285 193

PhDr. Josef Duplinský, CSc.

Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, Ústav správních a sociálních věd
Studentská 84, 532 10 Pardubice, Česká republika

E-mail: Josef.dduplinsky@upce.cz

Tel.: +420466036164